

проблеми функционирования, тенденции развития : науч.-теорет. сб. – К., 2000. – Вып. 1. – С. 97–103.

18. «Україніка наукова» – Загальнореферативна база даних / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. : М. Б. Сорока, А. О. Чекмарьов, Л. Й. Костенко. – К. : [б. в.], 2000. – 6 с.

УДК 026:37](477-25) ДНПБУ:002.1-024.11/.12:025.5-052-057.85/.86:37(477)

О. М. Яценко, канд. іст. наук, ст. наук. співробітник НБУВ

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФАХОВИХ ПОТРЕБ УЧЕНИХ І ПРАКТИКІВ ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ ДЕРЖАВИ

У статті висвітлюються питання теоретичних, науково-методичних та організаційних засад системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики в Україні, яка складається з бібліографічного, реферативного та оглядово-аналітичного забезпечення інформаційних потреб користувачів бібліотек освітнянської галузі. Система передбачає створення інформаційно-методичного ресурсу в галузі педагогіки та освіти, що охоплює розробку та регулярну актуалізацію відповідних баз даних нормативно-правових і організаційно-розпорядчих актів, науково-методичних, навчальних, довідкових та інших документів і матеріалів, утворення на їх основі оглядово-аналітичних документів, а також налагодження інформаційного моніторингу з актуальних психолого-педагогічних проблем. Висвітлено функціональні складові інформаційно-аналітичної діяльності Бібліотеки. Характеризується початковий етап виконання науково-дослідної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України».

Ключові слова: *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, інформаційно-аналітична діяльність, педагогіка, освіта.*

Складні процеси, які відбуваються у світі на сучасному етапі, стрімке збільшення обсягів інформації, її різноманітність, надлишок, необхідність відбору спонукають використовувати

інформаційно-аналітичну діяльність у різних сферах людського життя. Сьогодні багато країн мають «фабрики думки», державні органи, компанії, банки, політичні партії утримують власні інформаційно-аналітичні відділи та служби. Швидко розвиваються ринки аналітичної інформації, інтелектуального продукту, методичного й програмного забезпечення його отримання. Сучасне суспільство все більше набуває рис інформаційного, тобто суспільства, в якому більшість працюючих зайнято виробництвом, зберіганням, переробкою та реалізацією інформації. Сьогодні основним видом продуктів, що виробляються людством, стає інформаційний продукт. Необхідною умовою життя у такому суспільстві є інформаційно-аналітичне забезпечення користувачів, у тому числі фахівців у галузі педагогіки та освіти, повною, об'єктивною і актуальною інформацією.

Одним із стратегічних напрямів державотворення на сучасному етапі в Україні є реформування системи освіти. Основні завдання щодо її розбудови й докорінного оновлення визначені Законами України: «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту»; Національною доктриною розвитку освіти та іншими законодавчими документами. У даних документах важливою складовою сучасної освітянської галузі є її інформаційно-аналітичне забезпечення, яке повинно здійснюватися шляхом упровадження сучасних інформаційних технологій.

Однією з найпоширеніших і найважливіших установ, яка забезпечує збереження та використання інформації, є бібліотека. Великі бібліотеки, що мають доступ до Інтернету, незамінні як інформаційні посередники при розв'язанні різних складних завдань. Адже такі завдання, як правило, потребують багато нової інформації. Оскільки проблема нова для суб'єкта, то в масиві інформаційних ресурсів, які він спочатку має у своєму розпорядженні, нерідко відчувається брак відповідної інформації. До того ж на початковому етапі не завжди зрозуміло, які саме джерела потрібні для вирішення завдання. За таких умов саме наукові бібліотеки є найзручнішим інформаційним посередником, що володіє не лише великим масивом різноманітних джерел, а й кваліфікованими працівниками відповідних підрозділів бібліотеки та інфраструктурою для обслуговування користувачів. Поєднання перелічених компонентів створює

притаманну великим публічним, особливо науковим, бібліотекам здатність до задоволення складних інформаційних потреб висококваліфікованих споживачів. До того ж саме від уміння споживачів оптимально використати потенціал кожного з перелічених вище компонентів і потенціал бібліотеки в цілому залежить ступінь задоволення їхніх інформаційних потреб [5, с. 79].

Практика показує, що останнім часом поряд із заявками на певну літературу користувачі звертаються до бібліотечних працівників із проханням зорієнтувати в літературі чи в масиві електронної інформації, запропонувати тематичну підбірку, на вищому рівні зробити огляд видань, основних ідей, думок із даної проблеми, простежити еволюцію розвитку проблеми, виявити певні закономірності, чітко окреслити на базі аналізу великого масиву інформації якість вузько-спеціальне питання тощо. Як правило, сьогодні над обслуговуванням цих запитів користувачів у більшості бібліотек вже працюють спеціальні інформаційно-аналітичні структури, комп'ютерні центри та ін. Створювані відповідно до запитів, насамперед, нових груп користувачів, такі підрозділи швидко вписалися у загальну систему бібліотечного обслуговування, займаючись структуруванням та аналізом великих масивів електронної інформації, формуванням баз даних з актуальних питань суснільного розвитку, економічних перетворень (тобто аналізом періодики, нової монографічної літератури), введенням в обіг знань, що зберігаються у фондах бібліотек, інформаційною підтримкою наукових досліджень [3, с. 10].

На сьогодні є актуальним перетворення бібліотечних закладів із установ, які виконують винятково функцію «скарбниці знань», на наукові установи, котрі шляхом створення відповідних інформаційно-аналітичних підрозділів здатні надавати необхідну владним структурам, іншим замовникам не лише інформаційну, а й аналітичну, прогностичну тощо продукцію. Тобто поступово бібліотеки, використовуючи власний значний науковий та інформаційний потенціал, мають перетворюватися на своєрідні «фабрики думки», не тільки обслуговуючи читачів, а й надаючи відповідні інформаційно-аналітичні послуги владним структурам, юридичним особам, зацікавленим в отриманні відповідної інформації [2].

Державна науково-педагогічна бібліотека імені В. О. Сухомлинського як галузевий науково-дослідний, науково-інформаційний, науково-методичний центр освітянських бібліотек Міністерства

освіти і науки України та Академії педагогічних наук України, структурний підрозділ АПН України з 2000 р. проводить роботу зі створення інтегрованого всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі шляхом об'єднання бібліотек освітянської галузі України в мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки та Академії педагогічних наук України; розробку системи науково-інформаційного забезпечення фахових інформаційних потреб науковців і практиків освітянської галузі України шляхом підготовки вторинних документів (бібліографічних, реферативних, оглядових); формування корпоративної мережі електронних бібліотек освітянської галузі України; підвищення кваліфікації фахівців бібліотек освітянської галузі України.

З 2008 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочинає реалізацію науково-дослідної роботи на тему «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України», яка розрахована на чотири роки і є логічним продовженням науково-дослідної роботи «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України», яку Бібліотека проводила впродовж 2003–2007 рр. Метою дослідження є вивчення теоретичних, науково-методичних та організаційних засад системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики в Україні, яка складається з бібліографічного, реферативного та оглядово-аналітичного забезпечення інформаційних потреб користувачів бібліотек освітянської галузі.

У процесі виконання науково-дослідної роботи мають бути реалізовані такі завдання:

- вивчення і узагальнення світового та вітчизняного досвіду підготовки і формування масивів інформаційно-аналітичних документів, насамперед електронних науково-інформаційних ресурсів;

- виявлення, визначення й обґрунтування сутності, принципів, структури, змісту і функцій інформаційно-аналітичного забезпечення освіти в Україні;

- підготовка науково-методичних та організаційних засад системи інформаційно-аналітичного забезпечення фахових потреб освітян;

- розробка концептуальної моделі системи інформаційно-аналітичного забезпечення освіти в Україні;
- виконання джерелознавчих та методичних розробок, підготовка праць з актуальних проблем задоволення фахових інформаційних потреб управлінців і практиків освітянської сфери документографічною, фактографічною (реферативною), оглядово-аналітичною та концептографічною інформацією.

Виконання теми передбачає використання і поєднання різноманітних дослідницьких методів, а також методів, пов'язаних із застосуванням сучасних інформаційних технологій. Значне місце у роботі займатиме вивчення та аналіз вітчизняного і світового досвіду побудови і функціонування ресурсів; обстеження та використання наявних масивів аналітичної інформації на паперових та електронних носіях.

Чому ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського сьогодні наголошує саме на інформаційно-аналітичному забезпеченні? Справа в тому, що у попередні роки Бібліотекою було розроблено теоретико-методичні та організаційні засади системи науково-інформаційного забезпечення фахових потреб фахівців освітянської галузі та працівників освітянських бібліотек бібліографічною й реферативною інформацією, а також зроблено перші кроки у напрямі підготовки оглядово-аналітичних матеріалів з актуальних психолого-педагогічних проблем. Але, разом з тим, сучасні користувачі і, передусім, науковці та практики мають нагальну потребу у фактографічних та концептографічних продуктах і послугах, яку сьогодні освітянські бібліотеки задовольнити повною мірою не можуть. Зважаючи на актуальність цієї проблеми, було прийнято рішення про більш ґрунтовне вивчення цього питання.

Аналіз визначення термінів «інформаційна діяльність», «інформаційно-аналітична діяльність», «інформаційна аналітика» в наукових джерелах дає підставу для висновку, що чітко визначеного й однозначного трактування цих дефініцій немає. Це пов'язано, передусім, із тим, що ці терміни належать як до наукової, так і до практичної сфери діяльності. Вони можуть розглядатися як засіб дослідження дійсності і як спосіб, який забезпечує управління своєчасною та якісною інформацією. Для уточнення цього питання звернемося до походження та використання цих термінів у бібліотечній практиці. За твердженням Г. М. Швецової-Водки,

поняття «інформаційна діяльність» є родовим щодо бібліографічної діяльності в цілому. Вона охоплює не частину бібліографічної діяльності (роботи) бібліотеки, а всю в цілому, тобто всі процеси підготовки й доведення до споживачів бібліографічної інформації, не виключаючи й довідково-бібліографічного та рекомендаційно-бібліографічного обслуговування. Інформаційна діяльність бібліотеки традиційно здійснюється на трьох рівнях: вторинно-документальному, безпосередньо документальному і не документальному [8, с. 243–244].

У сучасному бібліотекознавстві все більше набуває визнання тлумачення бібліотеки в цілому як інформаційної системи, яка концентрує і надає суспільству для користування інформаційні ресурси в документальній формі. З цього погляду вся діяльність бібліотеки є інформаційною, бо її головне призначення – бути комунікаційним посередником у соціальній інформаційній комунікації. Водночас, як відомо, процеси застосування комп'ютерів і телекомунікацій мають назву «інформатизація», тому під інформаційною діяльністю бібліотеки розуміють створення електронних каталогів, баз і банків даних та забезпечення дистанційного доступу до віддалених інформаційних ресурсів інших бібліотек, інформаційних центрів і мереж [8, с. 245].

У зв'язку з вищезазначеним, повніше і точніше визначення інформаційної діяльності бібліотеки може бути таким: «забезпечення доступу до інформації, що зберігається в документальних фондах бібліотеки і віддалених інформаційних ресурсах, у вторинно-документальній, безпосередньо документальній і не документальній формах». Інформаційна діяльність бібліотеки охоплює вторинно-документальну (бібліографічну) діяльність у вигляді створення і надання інформації про документи й надання доступу до інформації, що міститься в них; первинно-інформаційну: подання і видачу документів (або їх повних текстів) і надання не документальної інформації; вторинно-інформаційну: підготовку й видання вторинної фактографічної та концептографічної інформації. Надання доступу до автоматизованих баз даних та інформаційних мереж є складовою кожного з перелічених напрямів інформаційної діяльності бібліотеки [8, с. 245]. Відповідно формування документних потоків, масивів, ресурсів, фондів, створення інформаційно-пошукових систем, підготовка різноманітних

бібліографічних нокажчиків, фактографічних довідок, написання рефератів та оглядів, редагування, рецензування і переклад текстів тощо є різновидами інформаційної діяльності.

Зазвичай термін «аналіз» розглядають у двох значеннях. З одного боку, аналіз – це метод наукового дослідження предметів, явищ та ін. шляхом розкладу, розчленування їх у думці на складові, на противагу синтезу. З іншого, аналіз – це визначення складу і властивостей якої-небудь речовини, дослідження їх [1]. Незважаючи на те, що аналітична діяльність застосовувалася давно, її класифікація й точне визначення ще не склалися. Щодо терміна «інформаційно-аналітична діяльність» російський науковець Н. А. Сляднева пропонує його синонім – «інформаційна аналітика» й дає йому таке визначення: «Інформаційна аналітика займається виробництвом нового знання на основі неробки існуючої інформації з метою оптимізації прийняття рішень. Сучасна інформаційна аналітика – складна комплексна діяльність, яка спирається на: природний інтелект, комп'ютерні технології оперування інформаційними масивами, методи математичного моделювання процесів і т. ін. Вона виконує передусім завдання якісно змістовного перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому плані з науковою (виробництво нового знання) й управлінською (розробка варіантів рішення, сценаріїв) діяльністю» [7]. Ми поділяємо точку зору І. Н. Кузнецова, що «інформаційно-аналітична діяльність – це процес семантичної обробки даних, в результаті якого розрізнені дані перетворюються на закінчену інформаційну продукцію – аналітичний документ» [6].

На нашу думку, інформаційно-аналітичне забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України повинно складатися із поточних матеріалів (термінових, щоденних, тижневих), періодичних (місячних і кварталних оглядів) та матеріалів, які виконані на замовлення управління.

Функціонально інформаційно-аналітичну діяльність можна поділити на три складові: До першої належать функції інформаційного пошуку, які охоплюють: збір та аналіз друкованих джерел (у тому числі періодичної преси); пошук і оцінку інформації з використанням можливостей Інтернету; порівняння та систематизацію інформації, її збереження; створення баз даних; інформаційний супровід підготовки прогнозів розвитку освіти в Україні; інформа-

ційну підтримку науково-дослідних робіт з актуальних психолого-педагогічних проблем.

Другою функціональною складовою вважаємо аналітико-методичні функції, а саме: виявлення, опис проблем, тенденцій, альтернатив; моделювання проблем, вибір методів їх рішення, оцінювання наслідків; аналіз і прогнозування ситуацій, проблем у педагогіці та освіті; аналітичне оцінювання ініціатив, інновацій, розробка пропозицій щодо їх використання; інформаційний супровід і аналіз суспільно-політичних акцій і процесів; підготовка оглядових, тематичних, прогнозних, аналітичних матеріалів, інших інформаційних продуктів.

Третя підсистема охоплює функції технічного забезпечення, серед яких: організаційно-технологічна реалізація процесів інформатизації у бібліотеці; програмне забезпечення; випуск аналітичних матеріалів у друкованій та електронній формі.

Основу діяльності першого напрямку становить пошук, збір інформації, її аналіз і оцінювання поточних подій в основних ділянках психолого-педагогічної науки та освіти в Україні – виявлення тенденцій і прогноз розвитку ситуацій, формулювання проблем, стратегічних завдань, що вимагають відповідної реакції від керівництва. Другий напрям реалізується в щоденній роботі фахівців-аналітиків. Результати цієї роботи є інформаційною і науковою основою для прийняття управлінських рішень. Це – підготовка регулярних аналітичних довідок, аналітичних оглядів, експрес-аналізів, що відображають найважливіші події, інших документів, які заслуговують на увагу керівництва галузі.

Необхідною умовою успішного функціонування аналітичної служби є її організаційно-технологічне забезпечення, яке повинно враховувати наявність сучасного комп'ютерного обладнання, мереж і засобів зв'язку, ефективного програмного продукту, що дозволяє накопичувати, обробляти і шукати необхідну інформацію в автоматизованому режимі.

На початковому етапі реалізації проекту акценти будуть ставитися на виконання першої і третьої складової, адже ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на сьогодні не володіє кадрами відповідної кваліфікації. Аналітична робота досить складна й вимагає залучення експертів. Ніякі відомі сьогодні методи аналізу інформації не можуть замінити експерта. Бібліотека сьогодні не

в змозі утримувати в штаті фахівців такого рівня. Але вони є в науково-дослідних інститутах галузі, вищих навчальних закладах, АПН України, Міністерстві науки та освіти України. Тому одним із головних завдань є налагодження співробітництва з відповідними службами та фахівцями у підготовці прогностичних інформаційно-аналітичних документів. Правильне налагодження технологічних процесів і використання відповідних кадрів є важливим моментом усієї організації інформаційно-аналітичної діяльності. Скажімо, на стадії пошуку та накопичення первинної інформації перевагу має інформаційна, а не аналітична складова, або коли проблема для аналізу пропонується вперше — необхідні величезні зусилля бібліотечних працівників, адже треба опрацювати значний обсяг друкованих джерел. На цьому етапі в нагоді будуть утворені в Бібліотеці електронний каталог і реферативна база даних. Залучення фахівців бібліотечного профілю в цьому разі доцільніше, ніж спеціалістів-аналітиків. При подальшій ґрунтовній розробці тематики, коли збір великих обсягів первинної інформації вже проведено і необхідно здійснювати її відбір та аналіз, провідну роль у підготовці матеріалу починають відігравати фахівці-аналітики.

Інформаційно-аналітичне забезпечення потрібне там, де існують значні інформаційні потоки, які вимагають обробки. У зв'язку з цим важливим є вибір джерел інформації. Інформація повинна бути тільки та, яка надалі буде використовуватися для аналізу. Перевагу слід віддавати власним базам даних, що створюються під рішення конкретних завдань. Чим більше сторонньої інформації, тим складніше працювати з інформаційними масивами, тому інформація повинна бути ретельно «відсіяна», добре структурована для подальшої аналітичної обробки.

Щодо джерел для проведення аналізу, то тут варто звернути увагу на істотні відмінності, які існують між ними. Адже інформація, що міститься в них, може мати фундаментальний чи прикладний, аналітичний чи оглядовий характер, різнитися за ступенем оперативності. Так, найбільший обсяг фундаментальної інформації мають наукові монографії. Матеріали, викладені в наукових журналах, мають переважно прикладний характер. Тижневики, у тому числі ділові, містять більше аналітичної інформації, ніж щоденні газети, але останні є найоперативнішим джерелом друкованої інформації, а оперативність наукових монографій найнижча серед

усіх вищезгаданих друкованих джерел. Тому за умов постійно зростаючого попиту на новітню інформацію її оперативне отримання стає «вузьким місцем» у роботі аналітиків. Оскільки традиційні технології створення й доставки до споживачів наукової та аналітичної інформації у вигляді друкованих видань (від написання рукопису автором до використання видання читачем), що на сучасному етапі становлять «левоу» частку бібліотечних фондів, вимагають для реалізації значного часу, тоді як потреба в оперативному використанні ідей постійно зростає. Тому при підготовці аналітичних матеріалів використання Інтернету, що поєднує в собі переваги оперативної поставки інформації до споживачів, притаманні сучасним системам зв'язку, із наданням значних обсягів різноманітної інформації, є обов'язковим й вирішує проблему оперативного надходження інформації [4].

На сьогодні ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського працює з документними потоками, перш за все опублікованими, забезпечуючи їх аналітико-синтетичну обробку. Ступінь аналітичності цієї інформації на сьогодні поки що недостатній. Тому найближчим часом, окрім науково-методичних, Бібліотека повинна вирішити низку організаційних питань. Передусім для забезпечення інформаційно-аналітичного процесу необхідним інструментарієм – укомплектувати відповідний підрозділ кваліфікованими кадрами, забезпечивши його системою зв'язку і обробки даних, обладнанням і технічними засобами.

Ми переконані, що силами провідних (національних, державних зокрема) та галузевих бібліотек як фондоутримувачів та поставальників інформаційних ресурсів створюватимуться аналітичні продукти та надаватимуться аналітичні послуги і з урахуванням специфіки потреби аналітики (фактографічні, фрагментографічні, персональні, адресно-довідкові, повнотекстові бази даних). Але конкуренцію спеціалізованим аналітичним службам і структурам вони можуть становити лише за наявності відповідного кадрового та фінансового забезпечення.

Отже, на нашу думку, інформаційно-аналітичне забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України передбачає створення інформаційно-методичного ресурсу в галузі педагогіки та освіти і охоплює розробку та систематичну актуалізацію відповідних баз даних нормативно-правових і організаційно-розпорядчих актів,

науково-методичних, навчальних, довідкових та інших документів і матеріалів, а також налагодження інформаційного моніторингу з актуальних психолого-педагогічних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Великий тлумачний словник* сучасної української мови : 170000. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1428 с.

2. *Ворошилов, О.* Інформаційні підрозділи бібліотек в обслуговуванні владних структур: політологічний аспект / Олег Ворошилов // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 48.

3. *Горовий, В.* Процес вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій / Валерій Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 7–13.

4. *Кулицький, С.* Використання потенціалу наукової бібліотеки для економічного аналізу інформації / Сергій Кулицький // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 71.

5. *Кулицький, С. П.* Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління : навч. посіб. / С. П. Кулицький. – К. : МАУП, 2002. – 224 с.

6. *Кузнецов, И. Н.* Учебник по информационно-аналитической работе / И. Н. Кузнецов. – М. : Яуза, 2001. – 320 с.

7. *Сляднева, Н. А.* Информационная аналитика – эзотерическое искусство или современная профессия? [Электронный ресурс] / Н. А. Сляднева. – Электрон. дан. – 2003. – Режим доступа: <http://www.fact.ru/www/archiv7s6.htm>. – Загл. с экрана.

8. *Швецова-Водка, Г. М.* Інформаційна діяльність бібліотеки: термінологічний підхід / Г. М. Швецова-Водка // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 242–246.